

Résumé

LA GÉOGRAPHIE DANS LE CADRE DE L'UNION DES COMMUNAUTÉS POUR LA SCIENCE EN YUGOSLAVIE

Krešimir Papić

Trois des plus importantes formes des activités scientifiques sont financées par l'Union des com-

munités pour la science en Yougoslavie. Ce sont: des projets, des revues et des réunions scientifiques. Tenant compte de cela, l'auteur a donné un aperçu systématique de la représentation de la géographie yougoslave dans ces activités scientifiques pour la période de 1977 à 1987. Au cours de ces onze années, la géographie a été représentée par une revue, par deux projets et par 16 réunions scientifiques. Bien entendu, ce n'est pas tout car bien d'autres activités géographiques scientifiques se déroulent hors de ce cadre de financement.

Drago KLADNIK, Ljubljana

NAČIN IZVAJANJA ZNANSTVENO-RAZISKOVALNEGA DELA NA PRIMERU INŠTITUTA ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE EDVARDA KARDELJA V LJUBLJANI

Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani je bil ustanovljen leta 1961 kot samostojna organizacija združenega dela za potrebe znanstveno-raziskovalnega dela na področju geografije. Njegova dejavnost je posebnega družbenega pomena, pri tem pa so njegove poglavitne zadolžitve (Statut ..., 1982):

- spremljanje razvoja znanosti na področju geografije,
- opravljanje znanstveno-raziskovalnih nalog,
- skrb za napredek stoke in izpopolnjevanje znanstvenih metod,
- skrb za učinkovito aplikacijo teoretičnih dosegov znanstveno-raziskovalnega dela s pomočjo geografije v praksi,
- sodelovanje z raziskovalnimi organizacijami in strokovnimi zavodi v državi in tujini,
- organizacija strokovno dokumentacijske in informacijske službe,
- organizacija in vodenje dejavnosti Zemljopisnega muzeja Slovenije,
- seznanjanje širše družbene javnosti z dosežki na delovnem področju inštituta,
- skrb za potrebno strokovno raven svojih raziskovalcev.

Razen navedenega se delovno področje razširja še na številne probleme, vendar bomo to problematiko podrobneje opredelili v nadaljevanju. Uspešnost izvajanja dejavnosti je v najtesnejši povezavi s splošnim stanjem raziskovalne dejavnosti tako v republiki Sloveniji kot Juoslaviji nasploh. Le-ta je odvisna od odnosa družbene skupnosti do raziskovalne dejavnosti ter splošne gospodarske situacije, ki se odražata v kreiranju določene raziskovalne politike ter raziskovalne strategije.

Družbeno opredeljenje funkcije znanstveno-raziskovalne dejavnosti so v Sloveniji naslednje (Kamušič, 1987):

- da spremlja razvoj svetovne znanosti, da je na tekočem z njenimi dosežki in da ne zaostaja v svojem razvoju,
- da razvija tista temeljna spoznanja, ki jih i lahko le sama razvija, ker so najožje povezana z nacionalnim razvojem in da razvija sposobnost uporabe drugog doseženih spoznanja,
- da prenaša znanstvena spoznanja in sposobnost njihove uporabe na vse organizacije in posameznike, ki to potrebujejo pri svojem delu in jim to koristi v njihovem življenju.

Postavlja se vprašanje (Winkler, Teorija in praksa 22 (1-2), 1985), ali raziskovalna dejavnost sama stori dovolj za uveljavitev pravih družbenoekonomskih odnosov ali pa njej sami mnogokrat še vedno ustreza status družbene porabe. Vzroki za to so znani, med njimi velja izdvojiti zlasti nezanesljivost in predvsem kratkoročnost neposredne menjave dela, nezagotovljen program temeljnih raziskav, razgrbljenost in nepovezanost raziskav, nepovezan interes razdrobljenih uporabnikov ipd. Isti avtor ugotavlja (Raziskovalec 15 (8-9), 1985, da je znanost že doslej prispevala časten delež k našemu družbenemu razvoju in se pri tem tudi sama razvijala in krepila. Tako imamo na področju raziskovalne dejavnosti močno in tako diferencirano strukturo znanj, da upravičeno lahko postavljamo pred raziskovalno dejavnost nove in zahtevnejše naloge, katerih uresničitve bo omogočala hitrejši gospodarski in celoten družbeni razvoj. Opredelili smo se, da bomo gradili družbo inovacijskega tipa, dinamično, ustvarjalno in sposobno hitrega prilagajanja. Za takšno razvojno opredelitev pa sta znanje in znanost ključna dejavnika.

Praksa je v mnogočem drugačna (Hribar, 1984). Slovenci še vedno reagiramo na način tradicionalnih družb, ki so imale znanost za luksuz, za nekaj, kar je zanimivo imeti v dobrih časih, medtem ko se

temu v slabih časih lahko odpovemo. V modernih družbah, v katerih znanost funkcionira kot neposredna proizvodna sila, pa ravno v kritičnih časih najbolj izrabijo potenciale raziskovalnega dela, če že ne potenciale temeljnega raziskovalnega dela, pa vsekakor potenciale uporabnega, zlasti pa razvojnega raziskovalnega dela.

Zlasti zaskrbljuječe je stanje raziskovalne dejavnosti v primerjavi z napredkom znanosti v razvitem svetu in z ozirom na naše potrebe pri vključevanju gospodarstva v mednarodno delitev dela (Blinc, 1985). Zaostajanje za svetovnim tehnološkim razvojem je takšno, da je bilo potrebno ob prehodu v novo srednjeročno razdobje zagotoviti vsebinski preskok. Avtor ugotavlja, da z linearno ekstrapolacijo in le majhnimi korekturami ni mogoče najti pravega izhoda. Vendar pri tem tudi navaja, da za na inovacijah temelječ razvoj proizvodnih sil ni dovolj samo pospeševanje tehniških in biotehniških ter morda še naravoslovno-matematičnih ved, temveč je potrebna visoka in skladna znanstvena in kulturna raven, kar zahteva tudi pospeševanje medicinskih, družboslovnih in humanističnih ved. Pravi sicer, da ni mogoče napredovati na vsej črti enako hitro in da sta še kako potrebni selekcija raziskav in usmeritev na prodorne smeri, pri čemer pa je nujno potrebno upoštevati skladnost družbenega razvoja. Pojavljajo pa se tudi bolj nestrpna stališča (Vodopivec, 1985), ki kar naravnost že v uvodu zahtevajo, da je potrebno za propulzivna področja tehniških ved zagotoviti v financiranju večje stopnje rasti, s tem da se bo njihov delež v družbenem prihodu SR Slovenije povečal, sicer sredstva za raziskave ne bodo dobro naložena.

Nasploh je boj za finančna sredstva ena temeljnih značilnosti v našem znanstveno-raziskovalnem delu. Pri tem seveda Inštitut za geografijo ni izjema. Splošno pomanjkanje rojeva različne poglede, katerih cilj je žal predvsem kratkoročno zagotoviti kar najvišja sredstva v primerjavi s konkurenco. Pri tem so v nevarnosti zlasti tiste vede, ki neposredno ne zagotavljajo višje proizvodnje. A pogledi nekaterih so nacionalno pomembnim raziskavam poseben položaj in toliko prostora, koliko ga omogoča skladen razvoj znanosti. Ob tem naj bi podpirali razvoj kar se da objektivne in pošteno presoje kvalitete dela in doseganja postavljenih smotrov raziskav. Kvalitetnih premikov ne bo, dokler ne bomo zbrali potrebnega poguma in financiranje slabega odklonili. S tem naj bi se preprečilo nesmiselno prerivanje in pretepanje za denar, ki ima še vedno prizvok stare proračunske miselnosti in pavšalnega financiranja institucij ne glede na kvaliteto dela.

Pri številčno velikih narodih racionalna organizacija raziskovalne dejavnosti omogoča naslednja osnovna razmerja med temeljnimi, uporabnimi in razvojnim raziskovalnim delom (Hribar, 1984): 10 – 15 % za temeljne, 20 – 25 % za uporabne in 60 – 70 % za razvojne raziskave. V letu 1981 je bilo v SR Sloveniji končnih 5106 raziskovalnih del, od tega 11 % temeljnih, 59 % uporabnih in 30 % razvojnih. V vaših razmerah je 11 % za temeljne raziskave vsekakor premalo. Z nacionalnega vidika bi morale imeti pri Slovencih temeljne raziskave povsem drugo težo kot pri številčno in finančno močnejših narodih. Zmanjševanje sredstev v temeljne raziskave je dose-

glo tisto mejo, ki postavlja pod vprašanje raziskave kot vir znanja za bodoči razvoj. Padanje fonda znanja se je zlasti v prejšnjem srednjeročnem obdobju zaradi realnega zmanjševanja sredstev začelo odražati tudi na kvaliteti aplikativnih raziskav.

Prav zato so vse bolj prisotne težnje (Winkler, Raziskovalec 15 (8–9, 1985), da je potrebno zagotoviti večji delež temeljnih raziskav in ustvariti takšno razmerje med posameznimi tipi raziskav, v katerem bodo temeljne raziskave čvrsta podlaga za hitrejšo realizacijo uporabnih in bodo z njimi dolgoročno neločljivo povezane.

Znanstveno-raziskovalno delo je v SR Sloveniji organizirano preko Skupnega programa Raziskovalne skupnosti Slovenije, Posebnih raziskovalnih skupnosti (PORS) pri Raziskovalni skupnosti Slovenije, Občinskih raziskovalnih skupnosti (ORS), raziskovalno-razvojnih oddelkov pri organizacijah združenega dela, preko svobodne menjave dela, vanj pa so vključeni tudi posamezniki inovatorji.

Inštitut za geografijo se vključuje v skupni program, PORS in programe posameznih občinskih raziskovalnih skupnosti. Slednjo obliko enačimo s svobodno menjavo dela, čeprav so prisotne tudi akcije, ki v to kategorijo brez dvoma bolj sodijo. Takšen odnos je posledica specifičnosti – trženja v ORS-ih. Poglejmo si podrobneje značilnosti posameznih oblik z navedbo osnovnih problemov.

Kot prvo velja omeniti stališče (Kamušič, 1987), da je preko 80 raziskovalnih skupnosti v majhni Sloveniji očitán in drag nesmisel, ki onemogoča racionalno usklajevanje ter ovira učinkovito evidenco in kontrolo obsega ter kvalitete znanstveno-raziskovalnega dela.

V skupnem raziskovalnem programu se izvajajo temeljne in dolgoročne raziskave na področju naravoslovno-matematičnih, tehniških, medicinskih in biotehniških ved ter raziskave na področju družbenih in humanističnih ved, ki imajo poseben nacionalni pomen. Raziskovalni program se izvaja v okviru 126 usmerjenih raziskovalnih programov (URP-ov). Geografija kot povezovalna veda součinkovanja med naravo in družbo ima pri razvrščanju v temeljne discipline posebno mesto, ki pa ji je žal prej v škodo kot korist. Posamezne geografske raziskave se razvrščajo v programe naravoslovja, humanistike, družboslovja in celo tehnike (planiranje). Vrednosti posameznih tipov raziskav so že v osnovi različne, pri čemer je zaradi zahtevnejš tehnologije preferirana tehnika.

Program dela Inštituta za geografijo za leto 1987 kaže, da se raziskovalci na področju tehnike vključujemo v Usmerjeni raziskovalni projekt Urejanje prostora in varstvo okolja, znotraj katerega je oblikovan programski sklop Socialno-geografski in ekološki vidiki preobrazbe slovenskega podežlja z dvema tematskima sklopoma. Degradacija življenjskega okolja ter socio-geografska analiza struktur in procesov v pokrajini. Zlasti drugi sklop je močno heterogen in ga sestavljajo raziskave s področja agrarne geografije, geografije prometa ter uporabne vrednosti računalništva v geografiji. Razen tega se v okviru humanistike proučuje kartografska upodobitev Slovenije in njenih regij v času od 16–18. stol., sem pa sodi tudi osrednji projekt slovenskih geografov – Geografska monografija Slovenije. Na

področju družboslovja opravljamo raziskave slovenskega izseljenstva in problematike narodnostno - mežanih območij v SR Sloveniji ter v zamejstvu.

Opazimo, da je bilo pri razvrščanju v usmerjene raziskovalne projekte v začetku srednjoročnega razdobja precej težav, vendar so se našle ustrezne finančne rešitve (v veliki meri kot posledica linearne delitve na podlagi razmerij v prejšnji petletki), ki pa organizacijsko ne ustrezajo povsem dejanskim potrebam.

Namesto prejšnjih področnih raziskovalnih skupnosti so bile skladno z Zakonom o raziskovalni dejavnosti in raziskovalnih skupnosti ob koncu leta 1980 ustanovljene posebne raziskovalne skupnosti (Delovanje, ... 1985). Le te naj bi bile bistveno bolj povezane z združenim delom in njegovim razvojem. Zato bi raziskave in programi teh skupnosti morali dati tudi znatno več rezultatov, ki bodo priorni za neposredno uporabo v nadaljnjih fazah inovacijskega procesa. Programi PORS-ov morajo zajemati zlasti tiste uporabne raziskave, ki bodo s svojimi rezultati podlaga za razvojno raziskovalno delo, usmerjeno na prenos raziskovalnih rezultatov temeljnega in uporabnega raziskovalnega dela v gospodarsko prakso pri uporabnikih, združenih v tej skupnosti (Nekateri ..., 1984). Tovrstna izhodišča se v praksi slabo uresničujejo in pojavljajo se zahteve za reformiranje PORS-ov, čeprav niso bila uresničena niti temeljna izhodišča (Filipovič, 1985).

Se vedno je globoko nerazumevanje tega (Winkler, Teorija in praksa 22 (1-2), 1985), kaj je namen oziroma cilj združevanja v posebne raziskovalne skupnosti. Iz tega nerazumevanja sledijo vse druge slabosti, zlasti monodisciplinarnost raziskovalnih programov, pretežna orientacija na raziskave ene znanstvene discipline itd. Zato naj bi v PORS-ih uporabniki evidentirali vse svoje potrebe, nato pa se z drugimi uporabniki dogovorili o tem, katere potrebe so takšne, da izražajo skupne potrebe vseh ali večine uporabnikov (ti programi naj bi bili sestavni del skupnega raziskovalnega programa PORS-a), katere raziskovalne potrebe pa takšne, da so interes samo posameznega ali nekaj uporabnikov (taki programi narekujejo neposredne odnose preko svobodne menjave dela). Pri tem se je potrebno zavedati, da je za uspešno delovanje teh mehanizmov in za uveljavitev svobodne menjave dela potrebna pripravljenost tako raziskovalcev kot uporabnikov. Zlasti slednji pa so prepogosto zgolj anemični opazovalci, ki svoje vloge uresničujejo po linijah najmanjšega odpora, to je stihijsko.

Posebnih raziskovalnih skupnosti je 12, Inštitut za geografijo pa se vključuje v PORS 11, takozvano PORS za družbeno infrastrukturo, kjer opravlja raziskave s področja usmerjanja družbeno-razvojnih procesov v prostoru. V letu 1987 izvajamo raziskavo o zemljiški razdrobljenosti v lendavski občini ter agrarnogeografsko proučevanje Notranjske. Za vključitev v program PORS-ov je potrebno zagotoviti sofinanciranje uporabnikov, delež sofinanciranja pa se po posameznih posebnih raziskovalnih skupnosti razlikuje (med 30 in 50 %). Za PORS 11 velja nujna soudeležba v višini 30 % od skupnih sredstev. Zaradi specifične narave raziskav so uporabniki pogosto družbenopolitične skupnosti oziroma njihovi

strokovni organi, a so se v posameznih sredinah (zlasti tehničnih) že pojavili glasovi, da sofinanciranje s strani občinskih raziskovalnih skupnosti ni ustrezno. V poštev naj bi prišle le pogodbe na podlagi direktnega povezovanja z uporabniki. Zagotavljanje sofinanciranja je zahtevno opravilo, zlasti časovno težko uskladjljivo, ker je prisotna vrsta administrativnih ovir, povezanih z nujnim delegatskim dogovarjanjem, zlasti v uporabniški sferi, ki navdno slabo funkcionira. Inštitut najpogosteje najde sofinanciranje v prostorsko oddaljenih sredinah, ki želijo skromna sredstva za raziskovalno dejavnost oplemenititi s sredstvi, ki se stekajo v republiški raziskovalni skupnosti.

Z delovanjem PORS-a 11 je povezana vrsta problemov (Delovanje ..., 1985). Program je izdelan na osnovi predlogov raziskovalnih organizacij in njihovih kadrovskih kapacitet, ne pa na interesu uporabnikov, ker interes ni tako širok. Program se veže tudi na program družboslovja v okviru skupnega raziskovalnega programa. Tako je PORS finančno zatočišče tistim raziskovalnim organizacijam, ki v razvrščanju v skupni raziskovalni program niso uspele. Raziskave v PORS 11 so v veliki meri v interesu ceotne družbe in ne le majhnega izseka njene populacije. S tem pa trditev, da PORS 11 nima ustreznih baze uporabnikov, ni povsem sprejemljiva. Če je področje družbenega upravljanja posebno delovno področje, kar nedvomno je, potem je jasno, da je raziskovalno delo na tem področju potrebno. Vprašanje pa je, ali ta krog uporabnikov pri svojem delu dovolj oziroma sploh upošteva raziskovalne izsledke. Mnoge sredine so rajši pristopile k financiranju posebnih raziskovalnih skupnosti s povsem drugo tematiko, ker so tam pač bile prispevne stopnje nižje. Zato ni čudno, da so nekateri raziskovalni rezultati PORS-a 11 naleteli na neposreden odmev, čeprav ne pri neposrednih uporabnikih, ampak pri uporabnikih, ki v republiki vodijo, upravljajo in odgovarjajo za posamezna področja. Ker pa gre za buđetske ustanove, le-te nimajo sredstev za sofinanciranje raziskav in s tem za njihovo vključevanje v PORS 11.

Regijski posveti o raziskovalni dejavnosti (Winkler, Raziskovalec 15 (8-9), 1985), naj bi pokazali, da postopoma zorijo tudi raziskovalni programi, ki se oblikujejo v občinskih raziskovalnih skupnostih. Večinoma se v ORS-ih planiranja lotevajo bolj smelo kot doslej in skušajo opredeliti tiste raziskovalne potrebe, ki izražajo skupni interes delovnih ljudi in občanov na določenem območju. Postopoma prodira tudi spoznanje, da je za uresničevanje nekaterih raziskovalnih potreb občinski prostor premajhen in je potrebno širše povezovanje. Vendar le redko prihaja do konkretnega povezovanja posameznih občinskih raziskovalnih skupnosti (Vsebina in ..., 1985). Najbolj pogost pojav je tvorjenje regijskih raziskovalnih skupnosti s sorodno problematiko (obala). Sem sodijo tudi mestne raziskovalne skupnosti (Ljubljana, Maribor), ki se formirajo poleg ORS-ov. Njihov problem je predvsem oblikovanje skupnega razvojno obarvanega raziskovalnega programa.

Tako se danes občinske raziskovalne skupnosti ukvarjajo pretežno s popularizacijo znanosti in množične inovativne dejavnosti. Njihova sredstva

velja obravnavati kot »davek« na strokovno prebujanje upravljalcev v občinah, kar seveda ne opravičuje razdrobljene in često manj smotrne porabe (Baškovič, 1985). Zato ni čudno, da v ORS-ih izvajajo raziskovalni program tudi za raziskovalno delo neregistrirane raziskovalne organizacije in celo posamezniki. Med Štiridesetimi največjimi izvajalci programov ORS-ov je 27,5% neregistriranih organizacij, ki porabijo 11% združenih sredstev. Obstajaj težnje, da se zaradi strokovnosti kadrov takšnim organizacijam dodeli status raziskovalnih inštitucij, kar pa ne bi nedvomno še bolj drobito raziskovalna prizadevanja.

Razen tega občinske raziskovalne skupnosti pogosto večji del sredstev namenjajo razvojnim raziskavam pomembnejšim delovnim organizacijam iz matičnih občin, s čimer v bistvu negativno vplivajo na raziskovalna prizadevanja v OZD-ih. V tujini gospodarske organizacije same skrbijo za razvojno raziskovalno delo, saj imajo dolgoročno gledano od tega pomembne koristi.

Inštitut za geografijo sodeluje z nekaterimi občinskimi raziskovalnimi skupnostmi, ki pa so praviloma na obrobju republike, kar povečuje stroške izvajanja raziskovalnega programa (Lendava, Ptuj, Novo mesto, Črnomelj, Obala, Logatec, Škofja Loka). V teh občinah imamo že tradicijo, nekakšen raziskovalni »fevd«, drugam pa je zelo težko prodreti. Se zlasiti velika je konkurencija na območju Ljubljane, kjer smo predlagali vrsto raziskav, a le redko uspeli in še tedaj dobili zelo skromna sredstva. Prav programi na območju Ljubljane so najbolj razdrobljeni. Od raziskav veliko pričakujejo, a namenjajo le malo denarja. Inštitut je konkuriral z raziskavami s področja prednostnih programov v vseh slovenskih ORS-ih, uspeh pa je bil le pri nekaterih. V tovrstna prizadevanja nas je silila teška finančna situacija v preteklem srednjeoročnem razdoblju, povezana pa so bila s precejšnjimi naporji in tveganji (izdelava programov, dolgotrajna dogovarjanja, ipd.).

Naslednja kategorija je takozvana svobodna menjava dela. Kje smo z dosadanjim uresničevanjem le-te na področju znanosti (Filipovič, 1985)? Zaenkrat se ne spodbujajo dovolj raziskovalne kapacitete v tej dejavnosti, ki naj bi krepila ustvarjalnost in moč delovnih ljudi pri upravljanju družbenih in gospodarskih procesov. V tem smislu se ohranja še nezadostno uveljavljen družbeni položaj nosilcev raziskovalne dejavnosti, zaradi katerega ti ne morejo dosežati svojega stabilnega položaja in enakopravnosti v odnosih svobodne menjave. Še vedno prevladuje težnja po bolj kratkotrajnih in posamičnih poslih z uporabniki storitev, ki ne omogočajo, da bi raziskovalna dejavnost in njeni nosilci lahko enokovredno skrbeli za obnavljanje svojih spoznanj, zmožnosti oziroma raziskovalnih sposobnosti in pa seveda za njihov nenehni napredek, še zlasti, ko gre za kader, informacije in opremo. Ovira pri tem je tudi precejšnja razdrobljenost uporabnikov v združenem delu in premajhna moč ter angažiranost asociacij združenega dela.

Osnovni problem svobodne menjave dela je prevlada rutinskih raziskav, ki so sicer lahko donosne, vendar jih lahko uspešno in gospodarjeje opravijo tudi uporabniki sami, le usposobiti jih je treba. Ilustrativen primer za nesmotrno prizadevanje za dvig

dohodka skozi svobodno menjavo je Inštitut Jožef Štefan, največja slovenska raziskovalna ustanova, kjer kar 70% prihodka tvori svobodna menjava (Kalin, 1985).

Inštitut za geografijo se uveljavlja v svobodni menjavi zlasti na področju vodenja mladinskih raziskovalnih taborov, ekspertiz za družbenopolitične skupnosti in organizacije, zlasti na področju varovanja okolja in kmetijske problematike. Pri tem pa mnogi naročniki pričakujejo nekakšen raziskovalni »voluntarizem«, saj za tovrstna dela ni na voljo dovolj sredstev. Tako prihaja do preliivanja znotraj raziskovalnih programov, uporabniki pa pričakujejo, da je aplikacija znanj dolžnosti raziskovalnih ustanov, tudi Inštituta za geografijo.

Lep primer je sodelovanje z Gibanjem Znanost mladini (vodenje mladinskih raziskovalnih taborov, sodelovanje na republiških in zveznih srečanjih mladih raziskovalcev), ko so pokriti le potni stroški in deloma materialni stroški, nikakor pa ne delovne ure. V zvezi s tem se navaja (Stanič, 1985), da moramo pri mladih raziskovalcih razvijati raziskovalni duh idealizma, ne pa nekakšno zaslužkarstvo. A delovna organizacija mora tudi finančno uspešno poslovati.

Inštitut za geografijo se vključuje tudi v mednarodno sodelovanje. Vključeni smo v projekt s področja življenjskega okolja pri SEV-u, bilateralno pa sodelujemo z Geografskim inštitutom iz Brna ter z Geografskim inštitutom Poljske akademije znanosti iz Varšave. Vendar so tudi ti redki projekti preslabo povezani in v veliki meri bolj posledica posameznih iniciativ kot skupno planiranih akcij. Slednja ugotovitev še zlasti velja za sodelovanje z geografi iz zahodne Evrope in iz drugih delov sveta.

Še slabše je sodelovanje z geografskimi inštitucijami v drugih republikah Jugoslavije. Redno se udeležujemo posvetovanj, skupnih raziskovalnih projektov pa sploh ni. Pri nastopih v tujini prihaja do absurdnih situacij, ko lahko raziskovalci inštituta predstavljamo problematiko samo za republiko Slovenijo, udeležence pa zanima Jugoslavija kot enovita celota.

Omenimo še inštitucijo mladih raziskovalcev. Med oblikami pomoči raziskovalnim kadrom pri njihovem razvoju sta posebej pomembni obliki pomoč delovnim organizacijam za podiplomski študij strokovnjakov iz prakse ter pomoč za nameščanje stažistov raziskovalcev (Analiza raziskovalne..., 1984). Zaradi izredno neugodne starostne strukture raziskovalcev so te akcije prav zdaj zelo aktualne. Nameščanje mladih raziskovalcev je praviloma tudi v finančnem interesu delovnih organizacij. Do leta 1990 naj bi se po posebnem programu v SR Sloveniji usposobilo 2000 novih raziskovalcev. V Inštitutu za geografijo imamo v juniju 1987 tri mlade strokovnjake, enega za obnovo (ostal bo na inštitutu) in dva za pretok (po končanem izobraževanju se bosta vrnila v matični delovni organizaciji). Vsi trije imajo poseben status, razbremenjeni so administriranja, opravljajo samo lastne raziskave za potrebe magistrskih nalog, nemoteno opravljajo izpite na tretji stopnji, omogočeno pa jim je tudi izpopolnjevanje v tujini.

V primerjavi z mladimi raziskovalci je obremenjenost ostalega raziskovalnega kadra zelo velika.

Kljub relativni mladi kadrovski strukturi (povprečje 33,3 let), smo raziskovalci morali sprejeti nase vso paleto znanstveno – raziskovalnega dela. Od nas se pričakuje zadovoljivo opravljeno raziskovalno delo za potrebe različnih naročnikov, znanstveno izpopolnjevanje in izobraževanje, objavljanje izsledkov v znanstveni literaturi v tujini in doma, sodelovanje na posvetovanjih v tujini in doma, sodelovanje v organih Zveze geografskih društev Slovenije, aktivnosti pri pridobivanju raziskovalnih nalog, samoupravna naravnost, delovanje v družbenopolitičnih organizacijah ter nenazadnje vključevanje v mnoge delegacije za potrebe uresničevanja delegatskega sistema. Zadnje tri kategorije so zlasti obremenjujoče v manjših delovnih organizacijah, kakršna je tudi Inštitut za geografijo.

Problem je tudi administriranje. Zaradi obilice »ukrepov« je kljub visokemu deležu režijskih delavcev, le-temu potrebna pomoč pri nekaterih opravilih (trženje, komuniciranje z naročniki, priprava gradiv za oddajo, priprava sistematizacije, ipd.). Po podatkih raziskave (Hribar, 1984) kar polovica raziskovalcev v SR Sloveniji navaja, da mora opravljati rutinska opravila, za katera bi pričakovali, da jih bo opravljalo administrativno osebje. Kar 80 % se jih ukvarja s finančnimi zadevami v zvezi s svojimi raziskovalnimi nalogami. Zato ni čudno, da kar 40 % raziskovalcev navaja, da v okviru celotnega razpoložljivega časa za delo porabi za čisto raziskovalno delo manj kot tretjino časa. Kljub temu je mlada kadrovska struktura (povprečna starost raziskovalcev v družboslovju je 42,5 let, v družbeni geografiji pa 40,6 let) komparativna prednost Inštituta za geografijo. V nekaterih raziskovalnih institucijah je namreč opazen sektorski odnos do mladih strokovnjakov: ljudje, ki so svojo ustvarjalnost že izpeli, namreč poskušajo na vsak način obdržati pozicije pri delitvi pogače »sredstev za raziskovalno dejavnost« (Olenik, 1985).

Vendar te komparativne prednosti še ne znamo s pridom izkoristiti. Deloma je krivo pomanjkanje ustreznih nazivov, ki so za »normalno« terensko delo. Posledica je razdrobljenost in kratkoročna naravnost raziskovalnega dela, pa tudi vsebinska nepovezanost. S tem pa je raziskovanje veren odsev vseh drugih delov družbe (Frlec, 1985). Pojavlja se tudi podvajanje raziskav z nekaterimi drugimi raziskovalnimi institucijami, ki pa ni toliko problem izvajalcev kot problem financerjev. Zlasti naglo zmanjševanje realne vrednosti sredstev za posamezne raziskave je sililo raziskovalce v iskanje »konjunktornih tem«, to pa v diskontinuiteto raziskovalnih procesov (Pintar, 1982). Boj za preživetje sili institucije v preprodajanje rezultatov. Dogaja se, da se isti teksti prodajajo novemu naročniku pod drugim naslovom. Vendar takšna podoba za Inštitut za geografijo ni značilna. V boju proti drobitvi raziskovalnega dela se pojavljajo predlogi radikalnih ukrepov, da je potrebno za izvajanje posameznih usmerjenih raziskovalnih projektov zagotoviti sredstev vsaj za pet polnozaposlenih raziskovalcev (Vodopivec, 1985). To pa je ukrep, pisan na kožo tehničnim vedam, nikakor pa ne družboslovju in humanistikam, v katerih za posamezne nacionalno pomembne programe ne bi bilo mogoče zadovoljiti zadostnih sredstev kljub povezovanju.

Poglejmo si za konec поблиže finančno problematiko, ki je posledica širšega družbenega odnosa do raziskovalne dejavnosti, ki je bil prikazan v začetnem delu prispevka. V srednjeročnih planih smo že večkrat zapisali, da bodo vlaganja v raziskovalno dejavnost dosegla magično mejo – 2 % družbenega proizvoda (Winkler, Raziskovalec 15 (8-9), 1985). Uresnili pa tega še nismo. V novem srednjeročnem razdoblju je bilo postavljeno načelo, da je potrebno na začetku planskega obdobja napraviti odločnejši preskok v višini skupnih sredstev za raziskovalno dejavnost in v pretežni meri nadomestiti zamujeno, nato pa naj sredstva za raziskovalno dejavnost rastejo skladno s prispevkom, ki ga raziskovalna dejavnost daje k rasti družbenega proizvoda. Sicer pa so v letu 1978 (Analiza pogojev..., 1984) ZDA namenile za raziskave približno 2,4 % družbenega proizvoda, Nizozemska 2,1 % in ZR Nemčija 2 %. Sem pa niso vključena sredstva za vpeljevanje nove proizvodnje in neposredni industrijski razvoj ter kontrolo procesov, kar se pri nas smatra kot dohodek raziskovalnih organizacij in raziskovalne dejavnosti. Smatra se, da SFRJ razpolaga za 0,9 % svetovnega kadrovskega raziskovalnega potenciala, za njega namenja 0,5 % skupnih svetovnih vlaganj, ta potencial pa ustvarja le 0,2 – 0,3 % novega svetovnega znanja.

Raziskovalna dejavnost v SR Sloveniji se razvija na nekoliko višji stopnji kot v celotni SFRJ. Tako vlagamo v Sloveniji že nekaj let v raziskovalno dejavnost okoli 1,3 % (Analiza pogojev, 1984) od družbenega proizvoda, medtem ko je jugoslovansko povprečje 1 %.

Posledica različnega odnosa do znanstveno-raziskovalne dejavnosti v posameznih obdobjih so različne prispevne stopnje za posamezne zvrsti raziskovalnega dela. Vendar je takšen položaj za razvoj znanosti izrazito neugoden, saj tudi trenutno pozitiven, aktiven odnos ni zagotovljen za daljše obdobje. Nihče ne ve, kaj nas čeka vnaprej, čeprav je res, da bi moralo večje vlaganje v znanost roditi sadove v obliki boljših rezultatov, drugače bo prišlo ponovno do zmanjševanja prispevkov, saj danes premnogi opredeljujejo znanost zgolj kot porabo. Tabela št. 1 razkriva, da se je prispevna stopnja za izvajanje skupnega programa sicer vseskozi rahlo povečevala, do bistvenega kvalitnega skoka pa je prišlo šele s pričetkom novega srednjeročnega obdobja. Od aprila 1987 je prispevna stopnja povečana na 0,92 % od doseženega dohodka delovnih organizacij. Prispevna stopnja za PORS 11 je vseskozi približno enaka, s tem, da se je v letu 1986 nekoliko znižala, medtem ko prispevne stopnje za občinske raziskovalne organizacije precej nihajo, so pa na splošno razmeroma nizke.

V tesni zvezi z višino prispevnih stopenj je prihodek Inštituta za geografijo. V obdobju 1981 – 1985 je bilo v primerjavi za uradnimi stopnjami inflacije prisotno nenehno zaostajanje, z nastopom novega srednjeročnega obdobja pa se je situacija bistveno izboljšala. Tako je bilo v letu 1986 zabeleženo kar petkratno povečanje prihodka. Čeprav takšno povečanje v bistvu ni rezultat izboljšane kvalitete dela, pa vsaj zagotavlja kolikor toliko normalno poslovanje, ki je bilo poprej skoraj onemogočeno in je sililo v razprodajo kapacitet za opravljanje različnih apli-

kativnih raziskav, kar je močno drobilo raziskovalna prizadevanja. Žal so se neznanke v zvezi z dohodkom odrazile tudi pri planiranju v tem srednjeročnem obdobju in je pretirana razdrobljenost tudi posledica navad iz preteklosti. Opozoriti velja še na neenakomeren priliv sredstev za raziskovalno dejavnost tekom leta, ki navadno v prvem četrtletju spravijo raziskovalce in druge zaposlene na nivo povprečnih republiških osebnih dohodkov ali še niže. Žal so prisotne težnje po podaljševanju te vsakoletne težavne faze.

Pa vendar so se možnosti za temeljno raziskovalno delo z novo petletko bistveno izboljšale (tabela št. 2). Medtem ko je delež sredstev za izvajanje skupnega programa v letih 1981 - 1983 dosegal med 43 % in 44 %, se je dvignil v letu 1986 na 64,5 %. V tem letu se je bistveno zmanjšal delež sredstev za raziskovalni program v PORS-u 11, a je nominalno še vedno zelo pomemben. Najbolj konstantna so sredstva za informacijsko dokumentacijsko dejavnost, medtem ko se sredstva za tisk iz leta v leto krčijo. Delež iz svobodne menjave dela, kamor sodijo tudi sredstva občinskih raziskovalnih skupnosti, se vse bolj zmanjšuje. V letu 1986 je dosegel le 12,0 %, kar pa še ne pomeni, da smo se tej vrsti raziskav odrekli, saj se zavedamo pomembnosti prenašanja raziskovalnih spoznanj v prakso.

Kljub opaznemu porastu sredstev za raziskovalno dejavnost, pa je pri delitvi med raziskovalnimi organizacijami prevladalo načelo linearnosti. Kot osnovna kriterija za razločevanje bolj uspešnih in manj uspešnih raziskovalnih organizacij naj bi služile recenzije opravljenih raziskav ter število objavljenih izsledkov v domačem in še posebno v tujem tisku. Preveliko število raziskav je eden, notranja »liberalizacija« v raziskovalni sferi oziroma upadanje kritike pa drugi razlog za pojav, ki ga lahko imenujemo »formalizacijo vrednotenja raziskovalnih rezultatov« (Pintar, 1982). To še zlasti velja za izvajanje skupnega programa, medtem ko sta pri raziskavah iz PORS-a ter ORS-ov nadzor in zahteve uporabniške sfere tista, ki zahtevata bistveno bolj intenziven, časovno opredeljeno in s tem zahtevnejše raziskovalno delo. Težnje po doseganju čimveč in čimbolj uglednih »referenc« v tisku sili raziskovalce na nek način k ekstrenzifikaciji raziskovalnega dela, saj gre mnogo časa za pripravo gradiv za objavo, mnogokrat prihaja tudi do podvajanja objav. Vendar je prav, da se rezultati raziskav pojavljajo v tisku, doma in v tujini in je s tem zagotovljeno raziskovalno testiranje. Takšen pristop sili raziskovalce v povezovanje s sorodnimi strokovnjaki ter v vključevanje v mednarodne, medrepubliške in lokalne asociacije ter grupacije.

Tabela št. 1 Gibanje prihodka in števila zaposlenih na Inštitutu za geografijo ter inflacijske stopnje in prispevne stopnje za raziskovalno dejavnost v obdobju 1981 - 1986

	1981	1982	1983	1984	1985	1986
prihodek IGU (izhodišče 1981)	100,0	113,6	132,9	153,8	256,9	1336,6
prihodek IGU (verižni indeksi)	100,0	113,6	117,0	115,7	167,0	520,3
število zaposlenih	15	16	16	15	13	15
inflacija SRS (verižni indeksi)	145,1	129,0	140,4	155,2	179,3	193,1
inflacija SFRJ (verižni indeksi)	146,0	129,5	139,1	156,7	175,7	188,1
skupni program (% od doseženega dohodka)	0,24	0,28	0,28	0,28	0,34	0,68
PORS 11 (% od doseženega dohodka)	0,14	0,14	0,14	0,14	0,18	0,12
ORS (% od doseženega dohodka)	0,038	0,025	0,027	0,025	0,018	0,036

Vir: Zaključni računi Inštituta za geografijo za obdobje 1981 - 1986, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana

Tabela št. 2: Viri financiranja (v %) Inštituta za geografijo v letih 1981 - 1986

	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Skupni program RSS	44,0	43,7	43,3	58,4	61,1	64,5
PORS	8,5	10,1	8,5	12,7	12,2	4,4
INDOK	9,0	10,0	9,3	12,0	11,6	9,1
tisk	2,7	2,2	2,0	2,2	1,7	1,6
drugo	35,8	34,0	36,9	14,7	13,4	12,0
mladi raziskovalci*	-	-	-	-	-	8,4
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: Zaključni računi Inštituta za geografijo za obdobje 1981-1986

* V letu 1986 sta prišla dva mlada raziskovalca, ki sta skupaj angažirala sredstva ta 13 mesecev

Naj za konec še dodamo, da je izboljšana finančna situacija omogočila posodobitev raziskovalne opreme, zlasti uvajanje hišnih in osebnih računalnikov, ki olajšujejo analitiške obdelave in prispevajo k posodabljanju kartografije. Računalnik uporabljamo tudi v računovodstvu pri obračunavanju osebnih dohodkov. Za zahtevnejše obdelave se še vnaprej poslužujemo večjih računalnikov v Univerzitetnem računalniškem centru.

Se vnaprej pa ostajalo bistven omejitven dejavnik, ki nedvomno vpliva tudi na kvaliteto raziskovalnega dela, naprimeri delovni prostori. Kdaj in kako bomo uspešno rešili tudi ta problem, tega v tem trenutku ne ve nihče. Znanost na področju humanistike in družboslovja je lub spodbudnim besedam v praksi pač se vedno obsojena na životarjenje v drugem planu.

Literatura in viri

1. Analiza pogojev in možnosti dolgoročnega razvoja raziskovalne dejavnosti do leta 2000. 1984, Raziskovalec 14 (8), Ljubljana.
2. Analiza raziskovalne dejavnosti za obdobje 1981 - 1985 in ocena možnosti razvoja za obdobje 1986 - 1990. 1984, Raziskovalec 14(8), Ljubljana.
3. BAŠKOVIC C., BIBIĆ A., BLINC R., FILIPOVIĆ Z., FRLEC B., GERBEC F., KALIN T., KIRN A., OLENIK M., STANIĆ G., STANOVNIK J., ŠUMI N., WINKLER I., 1985: Raziskovalna politika v Sloveniji, Teorija in praksa 22(1-2), Ljubljana.
4. Delovanje in problematika PORS-ov, 1985, Raziskovalec 15(5), Ljubljana.
5. HRIBAR T., 1984: Razmerje med temeljnim, uporabnim in razvojnim raziskovalnim delom, Raziskovalec 14(10-11), Ljubljana.
6. KAMUŠIĆ M., 1987: Univerza »za plotom«? Ali je znanstveno raziskovalno delo v S smotrno organizirano, Naši razgledi 36(9), Ljubljana.
7. Nekaj novosti pri pripravi srednjeročnega plana raziskovalne dejavnosti, 1985, Raziskovalec 15(8-9), Ljubljana.
8. Nekateri problemi posebnih raziskovalnih skupnosti, 1984, Raziskovalec 14(7), Ljubljana.
9. PINTAR E., 1982: Kako zaustaviti nekatre negativne procese v raziskovalni dejavnosti, Raziskovalec 12 (11), Ljubljana.
10. Podatki o inflacijskih stopnjah v SRS in SFRJ, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana.
11. Programi dela inštituta za geografijo Univerze Edvarda Kardelja za obdobje 1981-87.
12. Statut Inštituta za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1982.
13. VODOPIVEC F., 1985: Pripombe k planiranju in ocenjevanju raziskovalnega dela, Raziskovalec 15(10), Ljubljana.
14. Vsebina in delovna problematika občinskih raziskovalnih skupnosti, 1985, Raziskovalec 15(1-2), Ljubljana.
15. WINKLER I., 1985: Raziskovalna dejavnost pred novim planskim obdobjem, Teorija in praksa 22(7-8), Ljubljana.
16. WINKLER I., 1985: Raziskovalna politika pred novim planskim obdobjem, Raziskovalec 15 (8-9), Ljubljana.
17. Zaključni računi Inštituta za geografijo Univerze E. Kardelja, za obdobje 1981-1986.

Summary

HOW SCIENTIFIC-RESEARCH WORK IS CONDUCTED AT THE INSTITUTE OF GEOGRAPHY OF THE UNIVERSITY EDVARD KARDELJ OF LJUBLJANA

Drago Kladnik

The geography institute of the university is an independent working organization founded in 1961 for the purpose of scientific research in the field of geography. In the 1980 general research policy acquired entirely new characteristics. Financing for fundamental research is secured from republic research bodies, while part of the institute's income is generated through trade on the basis of free exchange of work, by which means fundamental knowledge is transferred to practical use. In recent years the financial management has been characterized by an unbalanced budget, especially in comparison with state inflation levels. In the 1981-85 period the institute ran a permanent deficit, but with increased allocations for the research in the new planning period the financial situation essentially improved. It should be noted that applied work for immediate use is much more demanding and intensive than fundamental research, due to stricter standards. Work organization is still unsatisfactory. Despite aspirations of better integration of knowledge, there is still considerable fragmentation, due above all to a missing sense of team-work. Another important feature is voluntariness: many people consider it necessary that certain actions be brought about on a voluntary basis. The cause for this can be found in the disorganized system of financing of some social activities, a consequence of the system's detachment from the real economy. This atomizes researchers still more, and imposes an excess of petty obligations on them, including too many administrative chores. The improved financial situation made possible the purchase of research equipment, notably small computers, which facilitate analytical and contribute to the modernization of cartography.